

20/7

VIKTORIANEN DARWIN

På bilden till vänster Darwins hustru Emma, till höger Darwin vid 43 års ålder med sitt äldsta barn, sonen William.

I TRETTIÅRSALDERN, något år innan han gifte sig, sökte Charles Darwin på några pappersslappar fixera vad som talade för och emot ett giftermål. Aktenskapet skulle medföra många besvärligheter. Det blev svårt att resa: "Jag skulle aldrig lära mig franska — eller se 'kontinenten' — eller fara till Amerika eller gå upp i en ballong eller göra en ensam tur till Wales — stackars slav, du skulle få det sämre än en neger." Utgifterna måste ökas — Darwin visste att han skulle få en stor arbetsfri inkomst efter sin far, men inte att arvet skulle göra honom rik. "En massa utgifter för att köpa och möblera ett hus... ryslig fattigdom (om inte ens fru är mer än en ängel och dessutom har pengar)." Kanske blev det rent av nödvändigt att ta en professur. Men det värsta med äktenskapet var dock att det skulle ta så mycket tid. "Förskräcklig tidsförlost" — de orden återkommer understrukna i anteckningarna. Giftermål betydde tvång att besöka släktingar, hinder att läsa om kvällarna, tidsödande promenader med hustrun.

Men de positiva motiven befanns dock väga tyngst. Det blev i längden tråkigt att leva ensam, att bara arbeta och arbeta; en ålderdom utan familj måste vara svår att uthärda. Man behövde någon

varelse "att tycka om och leka med — bättre än en hund i alla fall — ett hem och någon som sköter hemmet — musik och kvinnligt småprat". Dessutom var sådana ting bra för hälsan; att överanstränga sig var skadligt, tidsförlusten kanske inte blev så stor om makarna var förståndiga. Och så gifte sig Darwin med gott samvete — enligt alla brev och vittnesbörd ett äktenskap av ovanlig harmoni, med hustru och barn samlade i kärlek kring hufvudern, alltmer berömd, stillsamt snäll, självfallet anspråkslös i all ryktbarhet. Den enda skuggan var Darwins ständiga ohälsa, förut tillskriven dålig mage, numera ofta betraktad som en psykisk åkomma, kanske till och med av den mest moderna beskaffenhet — en följd av omedvetet hat mot den far som dominerat i ungdomen och av längtan efter modern, som dött i Charles Darwins åttonde levnadsår.

De berörda anteckningarna är nära nog det enda Darwin efterlämnat som tyder på oro inför ett personligt problem och samtidigt på en viss humor och cynism. De är karaktäristiska i sin rationalitet, naiviteten, plikt känsla och egocentricitet.

Charles Darwins "Självbiografi", skriven kort före hans död 1882, publicerades redan 1887 i sonen Francis "Life and Letters of Charles Darwin". Denna upplaga var dock inte komplett; särskilt var en del uttalanden om andra personer och några reflexioner i religiösa frågor utrensade. Nu har ett av Darwins barnbarn, Nora

Barlow, utgivit självbiografin obeskuren (*The Autobiography of Charles Darwin*, Collins) och till denna fogat ett antal brev och anteckningar. Mycket nytt av intresse innehåller utgåvan inte, men det är ett nöje att än en gång läsa Darwins fina levnadsbeskrivning, även om de gröttliga resonemangen något utökats. Bland nyheter är de ovan refererade anteckningarna och några brev rörande den på sin tid uppenbardeväckande konflikten mellan Darwin och Samuel Butler.

I sin stora klassiska essä över viktorianismen ("Victorian England") ställer G M Young Tennyson i centrum och talar om dennes — och tidens — "obenägenhet att överge och dess oförmåga att dra ut konsekvenserna av varje tankelinje som synes leda till en obehaglig slutsats". Ungefär detsamma kan sägas om Darwin. Och liksom Tennyson företräder Darwin den viktorianism som vi med orätt är benägna att se som den enda väsentliga: kompromissen mellan tro och sökande, mellan Gud och världen, dygd, trygghet, nyfikenhet och framstegsvilja. I sin forskning och i sina på den byggda teorier var Darwin hänsynslös sanningsökare, men han förblev mitt i det tumult hans upptäckter och åsikter väckte en oproblematisksk moralist och optimist.

Kapitlet om religion i "Självbiografin" är, med tanke på att den lilla boken skrevs i ett sammanhang under några få månader, egendomligt motsägelsefullt. Det gamla beviset för Guds existens — att allt är så väl ordnat, att det måste finnas en ordnande hand — "faller nu då lagen om naturligt urval blivit upptäckt", skriver Darwin. "Det tycks inte finnas mera avsikt i variationen av organiska väsenden och i det naturliga urvalets funktion än i den riktning i vilken vinden blåser." Men några sidor längre fram talar Darwin om att han just under arbetet med "Arternas uppkomst" ansåg

att världen och människan inte kunde ha kommit till av en slump, utan måste härledas från en "Första Orsak med en intelligens som i viss mån liknade människans". Sedan dess har han emellertid, sägs det vidare, börjat tvivla på denna uppfattning; kanske är människan oförmögen att tänka klart över dessa ting, kanske är tendensen att tro på en Gud beroende på en tradition som småningom påverkat arvsanlagen och gör det lika svårt "att komma ifrån tron på Gud som det är för en apa att komma ifrån sin instinktiva fruktan och avsky för en orm". Darwin slutar därför med att på sig själv använda lärjungens och vapendragarens Thomas Huxleys nypräglade ord agnostiker.

Moralfrågan löses lika enkelt genom spekulationer som går ut på att utvecklingsläran leder till samma slutsatser som på andra grunder dragits av de liberala utilitaristerna. Människan har "att följa de impulser och instinkter som är starkast eller som hon anser vara bäst". I motsats till djuren kan människorna härvid använda sitt förnuft, och detta säger henne "att den största tillfredsställelsen kommer då man följer vissa impulser, nämligen de sociala instinkterna". Den "högsta" glädjen är att bli uppskattad och älskad av andra människor, och denna glädje nås genom att handla till andras bästa. "Småningom blir det oödligt för människorna att hellre lyda sina sinnliga lidelser än sina högre impulser, och dessa kommer genom vanan nära nog att bli instinkter." Dessa Darwins föreställningar fick snart på skilda områden en utomordentlig betydelse i debatten; hur förvirrade de är klarades av Thomas Huxley — naturligtvis utan att Darwin angreps — i en berömd föreläsning många år efter mästarens död.

Utvecklingsläran blev enligt Darwin en garanti inte bara för människornas moral, utan också för deras lycka. För att bevisa detta

kunde han helt enkelt ha fullföljt den nu berörda tankegången, enligt vilken den "högsta" — eller "största" — lyckan består i att vara god mot andra. Men med den märkliga förmåga att tänka suddigt som i dylika sammanhang var hans gick han på en helt annan linje. I stort sett, skriver han, överväger lyckan över huvud bland organiska väsenden; om de vore olyckliga, skulle de inte ha intresse av att fortplanta sig. Men dessutom blir varelserna, i varje fall människorna, mer och mer lyckliga. Ty en enskild varelse ledes till att "handla på det sätt som är bäst med hänsyn till arten", antingen genom risk för lidande eller genom utsikt till lycka. Den mest verksamma stimulansen är den sistnämnda, och därför är den också den av naturen mest anlitade. Vi observerar detta i "den glädje som ansträngningen ger oss ... i glädjen över våra dagliga måltider och särskilt i glädjen att vara med andra människor och att älska våra familjer".

Moralismen och optimismen hos Darwin för, som jag redan antytt, tanken till de stora utilitaristerna, och sannolikt var det mera påverkan från dem — även om Darwin inte läst deras verk — än utvecklingsläran som ledde till de hugnesamma slutsatserna. Särskilt erinrar Darwin om John Stuart Mill i sin förening av stora förhoppningar för människorna och personlig tristess. I ungdomen tyckte han om musik, lyrik och natur, på äldre dagar kunde han inte njuta av något sådant, endast av sakliga böcker och romaner som slutade lyckligt. "Mitt huvud tycks ha blivit ett slags maskin för frammalning av allmänna lagar ur stora samlingar fakta, men varför detta skulle ha lett till atrofi av just den del av hjärnan som de högre smakkänslorna beror av kan jag inte förstå." På samma sätt, fast mera utförligt och subtilt, klagade Mill i sin självbiografi, utkommen några få år tidigare.

HERBERT TINGSTEN